

8.

ELS LLAVIS DEL PAPER:
EL COS-TEXT I EL RETRAÇAMENT DELS CONFINIS
A LA POESIA CATALANA RECENT
(GEMMA GORGA I MIREIA CALAFELL)

MERI TORRAS

Universitat Autònoma de Barcelona

*«Per això escric en veu baixa,
sense alçar els llavis del paper.»*

GEMMA GORGA

A *Aquelles cordes del vent*, poemari aparegut l'any 1987, Felícia Fuster ens deixava el testimoni punyent d'un interrogant que, més que no pas encoratjar-nos a buscar-ne respostes metafísiques, ens imposava la conscienciació del que determina viure en un cos sexuat en femení:

Qui

*Qui m'ha ferrat,
qui m'ha fixat damunt dels ossos,
a cops,
aquesta pell,
aquesta pell de dona,
que tot i despullant-me m'ha vestit.
[...] Cega els presagis
he avançat
reculant. I m'estimbo. Únicament,
són les pedres els dits*

que em van collint aquest
abric estrany, pelló
que em deixa nua i que m'estreny
la breu
coincidència
de la vida i el cos.
(57)

Les accions i implicacions del cos han estat un objecte/subjecte amb cada vegada més presència dins la producció poètica contemporània en llengua catalana produïda tant per dones com per homes.¹ La pregunta que Maria-Mercè Marçal deixava escrita a *Raó de cos* (2000) –«Cos meu: què em dius?»–, s'ha vist acompanyada, a mesura que avança el segle XXI, per un seguit de textos que poden llegir-se com a possibles respostes alhora que obren altres preguntes (o variacions sobre ella).²

Davant la impossibilitat de donar compte d'un panorama tan ampli, múltiple i divers en l'espai que ofereix aquest article, em centraré en la poètica de dues autores de generacions diferents i amb una trajectòria distinta –Gemma Gorga i Mireia Calafell– que comparteixen, al meu entendre, conferir al cos un paper constitutiu de les seves poètiques.³

¹ Només com a botó de mostra el Premi Miquel Martí i Pol, 2007: *La victòria de la dona lluna*, del poeta mallorquí Jaume C. Pons Alorda.

² Coetània de Marçal, destacaria el llegat poètic que Teresa Pascual (1952) ens ha ofert i ens continua oferint per tal de convertir el cos com a interfaç de traducció i interpretació d'un món i un saber diferent a l'ortodox. En aquesta línia, una de les aportacions més preeminentes és la de Mireia Vidal-Conte (1970) –especialment als poemaris *Gestual* (2005) i *Anomena'm nom* (2007). Per la seva banda, Susanna Rafart (1962) ens enfronta al text «Mou-te en mi...», de Bates (2005), amb la transmutació d'un cos fet espai (o d'un espai fet cos) en el curs del poema. I propostes corporals diverses recorren els versos de veus poètiques tan suggerents com les de Laia Noguera o Àngels Gregori, per citar tan sols alguns noms.

³ Apareguda enguany, desfermant les guspines (i els incendis) que prometia com a maniobra generacional, l'antologia *Pedra foguera* agrupa veus de poetes nascuts/des als anys 80 i/o finals dels 70 i permet constatar aquest protagonisme indubtable del cos. En l'àmbit de les relacions amoroses-sexuals, òbviament, el cos havia estat més present des de sempre. Així ho mostra una altra antologia publicada enguany, *Eròtiques i despentinades*, a cura d'Encarna Sant-Celoni i Verger, on de fet hi apareixen totes les autores que he esmentat (excepte Rafart i Calafell).

Cos-lloc: l'espai viscut de Gemma Gorga

Des que el 1997 va aparèixer *Ocellania* (Premi Rosa Leveroni, 1996),⁴ Gemma Gorga (1968) ha publicat tres reculls més: *El desordre de les mans* (2003), *Instruments òptics* (2005) i *Llibre dels minuts* (2006), tots ells mereixedors de premis i/o mencions i molt ben considerats per la crítica.⁵ Escriure sobre l'obra d'aquesta poeta barcelonina no és, per tant, fer-ho a propòsit d'una desconeguda.

Centrant-me sobretot en el seu últim recull (sens dubte el més madur i culminant, literàriament parlant),⁶ el propòsit d'aquest apartat és provar de presentar una lectura transversal que s'enfronti a la temptativa agosarada d'assenyalar uns paràmetres interpretatius que creuen el conjunt de l'obra de Gorga. La hipòtesi, per tant, és que hi ha uns trets poètics a *Llibre dels minuts* que repeteixen i reprenen els dels volums anteriors (perquè cada repetició demana una diferència i, consegüentment, contribueix al viatge de recerca de la veu poètica), i impliquen un diàleg sostingut al llarg dels versos gorguians, on el cos juga un paper preminent.

La meua lectura proposa partir de l'espai com a eix vertebrador; es tracta, no obstant això, d'un àmbit que no es limita a les coordenades arquitectòniques tridimensionals que tracen unes superfícies combinades i després en determinen el volum per acabar dibuixant aquesta particular absència present que anomenem *espai*. Als poemes de Gemma Gorga l'espai és viscut, esdevé –tal i com ens ensenya la teoria de

⁴ Amb anterioritat havia guanyat, el 1994, el Premi «Memorial Conxa Millán».

⁵ Després d'*Ocellania* (O), *El desordre de les mans* (D) va ser finalista del Premi Màrius Torres l'any 2002. *Instruments òptics* (I) va merèixer *ex aequo* el Premi Gorgos de Poesia el 2004.

⁶ El *Llibre dels minuts* (LM) suposa una rescriptura contemporània i feta a mida dels llibres d'hores, amb la gràcia afegida que la lectura de cadascun dels textos, escrits en vers lliure, implica més o menys un minut de temps. A més, com els seus predecessors medievals, el llibre dels minuts és un recull de devocions, pregàries i lletanies particulars, de cada dia, i marca així el pas del temps, de la vida del jo poètic que uneix els textos. Tot i que en aquest article em centri en el darrer, cadascun dels llibres de Gemma Gorga mereixeria i podria sostenir un estudi exclusiu i profund de la poètica que els configura.

la Geografia Humana— un *lloc*,⁷ indissociable de l'experiència i, com mostraré tot seguit, es converteix en l'artífex de la seva poètica. En efecte, la materialització de l'espai als poemes de Gorga pren, al meu entendre, tres conceptualitzacions fonamentals o, si es vol, tres àmbits semàntics connotatius: el *cos*, la *casa* i el *poema*, que s'associen —en el mateix ordre— amb l'*amor*, la *identitat* i l'*escriptura*. Els binomis que acabo d'apuntar (que no acaben aquí) —cos-amor, casa-identitat, poema-escriptura— s'entrellacen constantment de manera que s'acaben fent inseparables; així un poema d'amor i enyor o la descripció d'un gest banal amb els objectes de la casa, poden acabar convertint-se en autèntiques divises poètiques.

Aquest darrer és el cas, per exemple, de «Fòsfor» (el poema que obre molt significativament *Instruments òptics*, un llibre fet de mirades), on l'acte d'encendre un misto s'arrela, d'una banda, a la memòria i, de l'altra, a la paraula. La capseta de llumins, aquest objecte quotidià, es carrega a través de la mirada de Gorga de la força d'una paraula viva, que vol dir la que surt del bàlsam taxidèrmic del diccionari, s'enfronta al món amb el propòsit de dir-lo, i fracassa, perquè no pot ser d'una altra manera.

Com en aquest altre poema del *Llibre dels minuts*: mai les paraules no són les coses, ja que justament la presència de l'enunciació esvaeix l'existència ontològica, si més no ens n'impossibilita el contacte directe i caiem dins d'un diferiment insalvable.

24

DESPULLES l'aigua amb les mans, i apareix la set. Despulles la set amb la boca, i apareix la interrogació. Proves de seguir, proves de descordar la realitat botó a botó, de treure-li tota la roba fins a fregar la delícia lenta de la pell definitiva. Qui ha interposat tants vels en aquesta dansa? Facis el que facis, les mans ensopegaran amb la roba, massa roba, tanta roba que serà impossible

⁷ Com puntualitza Tim Cresswell: «Place, then, needs to be understood as an embodied relationship with the world» (2004: 37). El cos, per tant, tindrà tot el protagonisme en l'experimentació fenomenològica de l'espai.

saber què és cada cosa més enllà de la definició cansada del diccionari.

(LM: 32)

La realitat de la matèria es veu desplaçada per una altra realitat material que diu *en i per* l'absència de l'altra, diferida, sempre allunyada. L'acte de tocar la realitat és descrit, a aquests versos, amb tints amorosos, com qui desembolica el regal del cos que se li ofereix, que el/la vol, però que tanmateix mai no hi arriba. La gestualitat quotidiana, els actes diaris i aparentment insubstancials, reapareixen als versos de Gorga reinterpretats i carregats de sentit i esdevenen tot menys anodins, es fan punyents i significants, s'inscriuen amb una força semàntica insospitada.

La casa n'és el reialme. L'espai viscut de la casa, que guarda els objectes propis, és un *alter ego* del cos, que preserva els records: entre ambdós àmbits s'interroga un ésser (en el món) que malda per saber-se a través del dir(-se), que prova de confegir allò que sembla que hauria de ser senzill però que mai no ho és i que anomenem *identitat*.

20

LA primera llum del dia entra per la finestra i el mirall s'obre amb delicadesa, com una Bíblia de pàgines gairebé transparents. Descalça, em llevo del llit i m'acosto amb la intenció de llegir-me. Ja ho diuen, però, que l'ull no pot mirar-se a si mateix, ni la lletra pronunciar-se a ella mateixa –les rajoles, tan fredes, semblen fetes del mateix material que el silenci. Me'n torno al llit i m'arrauleixo sota el plomissol tebi de la teva son. Quan et despertis, mira'm des dels teus ulls, pronuncia'm des dels teus llavis, digue'm qui sóc des del teu ser.

(LM: 28)

Tu, la irrupció de l'alteritat. Com un mirall, però un mirall que –com el d'aquell inoblidable poema de Sylvia Plath intitulat «Mirror»– pot dir i no només ser llegit. Si més no, l'experiència amorosa, el desig per l'altre/a, suposa la vivència paradoxal de voler fondre's

amb algú que, justament per ser l'altre/a, el/la volem per allò mateix que no el/la pot fer mai nostre/a, que no el/la farà mai *jo*. Tanmateix, aquest desencaixament implica la radicalització de la interrogació identitària: tu, que em veus com un/a altre/a que sóc, digue'm qui sóc, fes-me ser des de tu. Ras i curt, l'amor esdevé l'experimentació més intensa de la vulnerabilitat de la identitat o, si es vol, del procés mateix de bastir-la i sostenir-la.

En aquesta línia podem establir un paral·lelisme entre aquesta experiència i la que suposa viure en el llenguatge (que també ens *altera* literalment, ens fa *altres*): la cosa i la paraula; tu i el meu amor per tu; el cos i el poema. Tot plegat es veu amenaçat d'una dinàmica semblant de presència/absència. Trio, aquesta vegada, un poema d'*El desordre de les mans*:

Baptisme

*Cada vespre torno a llegir totes les cartes
que mai no m'has escrit i que guardo en calaixos
transparents perquè els lladres no puguin trobar-les
—¿com veure l'aire en l'aire, la llum en la llum?—.
Existeixen molts passats dins el passat, moltes
memòries que es ramifiquen com petits
capil·lars del temps. També és record tot allò
que no vam arribar a viure, a veure, a dir-nos,
tot allò que se'ns va quedar adherit lleument
al cor, com una pestanya a punt de volar.
Mortes abans de néixer, no per això deixen
de ser ànimes les ànimes. Ni les paraules,
paraules. Només els va faltar l'aigua freda
del baptisme i algú que sabés creure en elles.
(D: 59)*

Així, la poesia de Gemma Gorga s'esplaia en el territori traçat entre els tres vèrtexs esmentats més amunt: l'amor, l'escriptura i la iden-

titat, que es corresponen al cos (i el tu), el poema (i el llenguatge) i, finalment, la casa (i els objectes). La interrelació i la confusió de tots tres és tan constant com necessària i per fer-hi esment només cal fixar-se en la preponderància que té la nit als seus poemes: un temps del dia (o de l'absència de dia) que, passat per la poètica gorguiana, s'obre com un espai viscut des de l'insomni, un lloc espès, propici per a la indagació, per a la interrogació.

59

ENDREÇO les peces del meu esquelet, com si fossin les vint-i-vuit fitxes del dòmino. No sempre és fàcil encaixar fosc amb fosc, clar amb clar, encertant la juntura exacta que ha de sostenir el pes feixuc de la identitat. Nit rere nit, hi torno. Fins que la matinada em col·loca damunt la pell el doble blanc de la llum i puc tancar la partida.

(LM: 67)

Els textos de Gemma Gorga pesen —«Tot obeeix a la gravitació» (LM, 29: 37)—, ens fan sentir la seva *gravetat* etimològica i, sovint, els travessa una dialèctica sempre irresolta entre l'ascens i el descens: el *vol* i les *ales versus* el *desangelament*, que sembla conformar necessàriament la condició humana: «[...] D'acord. La llum, el gir, el vol: vet aquí els tres desitjos.» (LM, 32: 40). Però cap poema no ho sintetitza tan esplèndidament com l'epifonema del número 23:

23

*AIXECO la persiana perquè hi pugui entrar la llum.
Enretiro la cortina perquè hi pugui entrar la llum.
Tanco els ulls perquè hi pugui entrar la llum.*

(LM: 31)

Tocat pel desig d'Ícar —sense compartir en absolut la seva pretesa sobèrbia— el jo líric que creua els versos de Gorga existeix en comu-

nió humil *amb* les coses. Com aquell Fèlix que Ramon Llull feia passejar meravellat pel/del món, la veu poètica gorguiana *interpreta* (amb) la realitat que l'envolta, es reconeix *en i per* les coses, tot i que en el seu cas aquesta tasca no sempre l'aboca tant a la felicitat com a la necessitat i al dolor de viure, quan vida i dolor solen ser una mateixa cosa.⁸ I, sobretot, la recerca o potser només el desig de trobar (el que buscant mai no es troba): «[...] trobar, amb el temps, un espai propi on viure; un espai, posem per cas, que tingui la mida exacta de la llum [...]» (*LM*, 56: 64).

Trobar una *casa*, passada per l'aigua inquieta de la vida i dels mots, una casa que sigui cos i poema alhora.

Camps de batalla: les poètiques-polítiques del cos, de Mireia Calafell

La incursió de Mireia Calafell (1980) als escenaris de la poesia catalana és més recent. Just quan Gemma Gorga obtenia el Premi Miquel de Palol amb el seu darrer llibre, aquesta poeta barcelonina es donava a conèixer guanyant convincentment el Premi Amadeu Oller per a joves poetes inèdits/es, amb el seu recull *Poètiques del cos* (2006).

Pocs poemaris del panorama literari recent han estat capaços d'atorgar al cos la centralitat que Calafell li dóna,⁹ i abordar-lo amb el compromís i la resolució amb què ella ho fa, en diàleg amb els presupòsits filosòfics –i, si es vol, de la història de les idees– que han

⁸ No debades Gemma Gorga és professora de literatura medieval a la Universitat de Barcelona. Deixo per a una altra ocasió poder desenvolupar el diàleg que s'estableix entre l'escriptura d'aquesta escriptora i les poètiques medievals –de Ramon Llull fins al romànic–, a més d'una reinscripció de la mística que també beu de l'època medieval però igualment de Santa Teresa, i que Gorga barreja amb plantejaments d'origen oriental.

⁹ Goso fer aquesta afirmació després d'haver preparat per a l'editorial Castalia una antologia que recull textos de poetes (dones) sobre el cos, escrits en èuscar, gallec, castellà i català. Les andaluses Josefa Parra i Aurora Luque o l'extremenya Isla Correyero, juntament amb veus més joves com la de Miriam Reyes, María Eloy García o Elena Medel; les gallegues Lupe Gómez, Estíbaliz Espinosa o María Reimóndez i la basca Miren Agur Meabe serien alguns noms destacats, en aquesta línia, des de les altres literatures peninsulars.

sostingut la concepció corporal en la Modernitat europea, des de Descartes fins a l'actualitat.

Em sembla, en efecte, que cal obrir aquestes *Poètiques del cos* amb la disposició a ser sacsejat/da en el descobriment dels punts cecs que conformen els discursos a propòsit de la nostra subjectivitat; una subjectivitat (la del/de la lector/a) que s'hi veurà compromesa com ho està la del jo líric.

*En el nou escenari on t'estàs
el reflex et retorna una imatge de tu
sagnant sota l'aixella, colonitzada,
travessada de discursos
que et conformen i vesteixen
amb la roba que creus haver triat.
(III: 21)*

Perquè –en la línia de les propostes de pensadors com Michel Foucault o Judith Butler– Calafell ens adverteix que la subjectivitat que ens fa individus ens subjecta també a un disciplinament que, traduït en termes corporals, ens ensinistra els comportaments i ens regula, naturalitzant-les, determinades representacions i accions corporals.

En aquest sentit cal entendre la combinatòria de nombre als substantius del títol: *Poètiques del cos*, perquè en el plural s'hi inscriu la possibilitat d'una diversitat d'aplicacions (les poètiques) que, això no obstant, es mesuraran en el rigor d'una singularitat prescriptiva (el cos). El cos és singular perquè l'objecte de reflexió rau en com les nostres actuacions corporals (les poètiques) produeixen i reproduïxen els models corpogràfics; com s'hi ajusten o, millor, en cas de desajustament, com poden materialitzar un cos fora del cos, en aquest cas des del llenguatge que ens constitueix i alhora conforma els versos de la seva poesia.

En efecte, en el poemari, el cos esdevé el camp de batalla per a proposar una política d'actuació corporal discursiva que s'adscriu a una genealogia determinada i, lluny de resoldre res, convida a la

temptativa d'una rebel·lia que no és heroica però que gosa doblegar-se en la interrogació de l'establert.

*Performativitza un cos discursiu, llegeix-te,
busca les boges de l'altell,
i empassa't les metàfores de la ploma,
crea llenguatge emfasitzant
l'espai de diferència
ofegat entre repeticions,
que tot són fotocòpies,
escolta la subversió de l'exterior constitutiu
—no sempre és perfecta la impressió.
(VII: 27)*

El cos és el punt de fuga que pot dur els discursos al col·lapse, un camp on volent o sense voler s'hi desencadena la batalla política.

*[...] de saltar tan alt les normes
arribaràs volant on et proposis,
esquerdaràs el mur de la veritat,
esfondraràs les lleis de la desídia,
faràs l'amor com mai l'has fet abans.
(VII: 28)*

D'aquesta manera es clou la primera part del poemari, al llarg de la qual *Poètiques del cos* posa en dansa els elements socioculturals que conformen una identitat sexuada, la de la dona, tot i que en tant que contrari complementari d'una identitat marcada amb masculí, parlar de dona és fer-ho de l'home. Tanmateix, els versos de Calafell s'esforcen a dibuixar la possibilitat de desarticlar binomis i eixamplar la frontera que separa les categories com a lloc identitari de vivència en trànsit.

Així, a la segona part, el recull s'obre a un àmbit de registre més íntim on, mitjançant el lligam cos-text-poema, s'esbossen les batalles

de reescriptura de models naturalitzats, incorporats (i mai tan ben dit). La cita de Maria-Mercè Marçal que encapçala la secció, a banda de palesar un reconeixement i una genealogia, n'ofereix una clau de lectura: «I t'abraço com si fos tu/ que m'abrades com si fossis jo.» Els cossos que s'emmirallen en l'experiència amorosa que revela més intensament –inscrita al cos– el simulacre de la identitat: aquests *veritables symptômes* de ser (que assenyalava Baudrillard), el regne del *com si*.

Tot i que aquesta segona secció ve creuada pel denominador comú de la sexualitat i les seves pràctiques (encara que sigui com a metàfora),¹⁰ ens arriba sota el signe d'entendre cos i identitat com a simulacre (ja no com a essència inamovible i evident) i, per tant, sota una concepció postmetafísica que posa en primer terme el procés, l'itinerari.

Com ja trobàvem a Gorga, el cos es fa un cos textual en el poema –perquè se sap discursiu, i encara s'hi diu més explícitament a Calafell– i sorgeix la reflexió poètica indissociable al cos del text, juntament amb el motor del desig que s'enfronta a la comunicació diferida entre tu i jo (tant si em vius, com si m'escrives, com si em llegeixes...).

*Escric per a llegir-te. I devorar-te.
Per vèncer la distància que ha imposat l'atzar,
per convertir-te en mot i proposar deliris [...]
i recitar després els versos
que ens confrontaran en l'abraçada.*

*Escric per escoltar-te. I retenir-te.
Però no hi ets i ja te'n vas.
(I: 33)*

El paper de qui llegeix esdevé fonamental. Els versos de Mireia Calafell escriuen un desig compartit –en la confusió de l'abraçada

¹⁰ Només el poema III –i cal dir-ho– sembla ser un contraexemple a la meua lectura, en tant que s'acosta més a la tònica que marca la primera part d'aquestes *Poètiques del cos*.

marçaliana— de dues (o més) identitats que es fan en el text, que és mitjançant les paraules que prenen cos (en tots els sentits del terme). Així, nosaltres materialitzem les identitats i els cossos que són en joc quan, per exemple, recorrem el darrer dels poemes del llibre —el número V de la segona part— sense que ningú (ni el text mateix) ens marqui de quins cossos (i de quines sexualitats) tracten els versos.

V

*La pell, els teus dits, un contorn.
Perdre's en el cim del teu cos,
desdibuixar-se en el descens de l'esquena,
fer-se escultura de Rodin:
un llaç, un respirar al compàs,
un sol, un devorar-se amb tanta llum.*

*Les cames, el sexe, una carícia.
Menjar-se el llavis
quan la boca és un pou,
i empassar-se l'alè,
i ser més nosaltres
mentre es deformen les formes
i els límits són aigua.*

*La mà com una heura, l'orella, el calfred.
Buidar-se amb les presses
d'un ritme ancestral, desconegut,
i navegar entre el foc d'un infern excitant,
escalar el purgatori del teu coll
i llavors, només llavors, al paradís,
besar-nos la mirada.*

Calafell ens passa la pilota i ens obliga a confrontar-nos amb els límits de la nostra pròpia llibertat, que esdevenen els dels nostres codis,

dels nostres llenguatges. Allò que no podem dir, ¿ho podem desitjar? ¿Com inscriure un desig que no té representació? ¿Com ens constitueixen els nostres desitjos?

L'escriptura corporal, tant a Gorga com a Calafell, es converteix en un àmbit de recerca (individual i social) que passa necessàriament pel llenguatge i s'arrela al centre de les seves poètiques creatives. Els *llavis del paper*, sintagma que he manllevat d'«Aniversari a Harvard» (O: 19-20) i amb el que –descontextualitzat– he donat títol a aquest article, apunta d'una banda als particulars processos de materialització de realitats (paper) que acompanyen els actes comunicatius (com és ara l'escriptura o la lectura) i, d'altra banda, a la presència inesorable del cos (llavis) en aquests processos discursius. Un cos que s'altera (es fa altri, semblantment a l'experiència amorosa) en les possibles impossibilitats i les possibilitats impossibles dels móns de la literatura que, al capdavall, no parlen sinó dels nostres i en desafien els confins i confinaments.

Bibliografia citada

- CALAFELL, Mireia. *Poètiques del cos*. Barcelona: Galerada, 2006.
- CRESSWELL, Tim. *Place, a short introduction*. Padstow: Blackwell Publishing, 2006.
- DD.AA. *Pedra foguera. Antologia de poesia jove dels Països Catalans*. Palma: Documenta, 2008.
- FUSTER, Felícia. *Aquelles cordes del vent*. Barcelona: Proa, 1987.
- GORGA, Gemma. *Ocellania*. Barcelona: Pagès, 1997.
- . *El desordre de les mans*. Barcelona: Pagès, 2002.
- . *Instruments òptics*. Barcelona: Pagès, 2002.
- . *Llibre dels minuts*. Barcelona: Columna, 2006.
- MARÇAL, Maria-Mercè. *Raó del cos*. Edició a cura de Lluïsa Julià. Barcelona: Empúries-Edicions 62, 2000.
- PONS ALORDA, Jaume C. *La victòria de la dona lluna*. Bellaterra: Servei de Publicacions de la UAB, 2007.

- RAFART, Susanna. *Baies*. Barcelona: Edicions Proa, 2005.
- SANT-CELONI, Encarna (ed.). *Eròtiques i despenitnades*. Tarragona: Arola, 2008.
- VIDAL-CONTE, Mireia. *Gestual*. Lleida: Pagès, 2005.
- . *Anomena'm nom*. Lleida: Pagès, 2007.